

KERBELÂ'YI YAŞAMIŞ ŞİİRLER: “HZ. HÜSEYİN” VE “ÖTEKİ” PORTRELERİ YÖNÜYLE KERBELÂ OLAYININ ARAP ŞİİRİNDEKİ İLK YANKILARI

*İbrahim FİDAN**

Öz

Hız. Hüseyin ve yakınlarının, Emevî iktidarı tarafından, Kerbelâ'da katledilmesi Müslümanları derinden sarsmış, Müslüman milletlerin edebiyatlarında yankı bulan bu olay hakkında, manzum ve mensur, çok sayıda ürün verilmiştir. Olayın Arap coğrafyasında cereyan etmesi sebebiyle, bu konudaki ilk şiir örneklerinin Arap edebiyatında, olayın vukuu esnasında ortaya çıktığı görülmektedir. Şiirler, Hz. Hüseyin'in Küfe'ye yolculuğu anından itibaren Kerbelâ olayını bızatîhi yaşamış, hadiseye tanıklık etmiş ve buldukları zaviyeden bir biçimde olaya dönük hissiyatın tercümanı olmuştur. Bu çalışmada, Kerbelâ olayı ile ilgili ilk söylenen şiirlerden örnekler seçilmiş, çalışma, olayın vukuu esnasında, hemen akabinde ve yine bu olayla ilintili olan Tevvâbün ve Muhtar es-Sekâfi hareketleri çerçevesinde söylenen şiirler ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu şiirlerdeki Hz. Hüseyin portresi ve öteki imajına dair tespitlerde bulunmak amacıyla yapılan bu çalışmada aynı zamanda şiirlerin edebî değerine yönelik değerlendirmeler de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Şiiri, Kerbelâ, Hz. Hüseyin, Ehl-i Beyt, İbn Ziyâd.

Poems That Lived Karbala: The First Echoes of the Battle of Karbala in Arabic Poetry with “Husayn b. Ali” and “Other” Images Abstract

The killing of Husayn b. Ali and his relatives in Karbala by the Emevi government deeply grieved the Muslims. A significant number of poetic or prosaic art have been created about this battle which made tremendous impact in the literature of Muslim

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, ifidan@ankara.edu.tr.

nations. Since the battle took place in the Arabian geography, the first poetry work on this issue appeared in Arabic literature during the incident. From the moment of Husayn's journey to Kufa, the poems experienced the Karbala incident in person, witnessed the event, and translated the emotions of the battle in a way. In this study, samples from the first poems about the Karbala Battle have been selected. The study is limited in the discussed poems were during-battle and early post-battle stages in terms of time. Contextually, the study was limited of Tawwābūn (penitents) and Mukhtar al Thaḳāfi movements which were related to this Battle. In this study which has been conducted in order to identify Husayn portrait and "the other" image in the poems and to determine the artistic value of the poems.

Keywords: Arabic Poetry, Karbala, Husayn b. Ali, Ahl al Bayt, Ubayd Allah b. Ziyad.

GİRİŞ

Kerbela hadisesi; Hz. Hüseyin ile birlikte, yakınları ve destekçilerinden büyük bir bölümünün, hicrî 10 Muharrem 61 yılında, Emevî sultanı Yezîd'in (ö. 64/683) Irak valisi olan İbn Ziyâd'ın (ö. 67/686) emri doğrultusunda, Irak'ın güneybatısında bulunan Kerbelâ bölgesinde feci bir biçimde katledilmeleri olayıdır. Kerbelâ faciası, özellikle de Hz. Hüseyin'in şehadeti Müslümanları derinden yaralamış ve tarih boyunca üzüntüyle anılan en trajik olaylardan biri haline gelmiştir. Nitekim İbn Sîrîn'e ait (ö. 110/729) "Gökyüzü Yahya'dan (a.s) sonra, Hz. Hüseyin'e ağladığı kadar hiç kimseye ağlamamıştır"¹ anlamındaki söz, bu durumun bir ifadesidir.

Güncelliğini halâ koruyan bu hadise, tarihin sayfalarında, sadece üzücü bir olay olarak kalmamış, aynı zamanda Müslüman toplumlarda kırılmalara da yol açmıştır. Hz. Hüseyin'in kıyamı, onun katledilmesinden kendilerini sorumlu tutarak suçluluk ve pişmanlık hissiyle bir grup Küfelinin intikam almak için gerçekleştirdikleri Tevvâbūn ve Muhtâr es-Sekâfi hareketleri gibi artçı sarsıntıları ile birlikte, bugün anladığımız manada birer Şia hareketi görünümü taşımasa da² en azından Şiilik düşüncesinin oluşumuna zemin hazırlayan hadiseler cümlesindedir. Ethem Ruhi Fiğlali, Kerbelâ hadisesinin bu yönünü şu sözlerle ifade etmektedir:

"Şii dünyası, Şiiliğin hareket noktası ve temel şahsiyeti Hz. Ali olmakla birlikte, şehit edilmesinin arka planında varlığını sürdürebilen güçlü bir siyasi kuruluş bulunmadığından bu olayla fazla ilgilenmemiş, Hz. Hüseyin'in şehadetini ise Şiiliğe hayat veren bir kaynak telakki ederek içtimai ve siyasi hayatın parolası haline getirmiştir."³

Varoluşundan itibaren ihtiyaç ve arzularını, duygu ve düşüncelerini farklı yollarla ifade eden insanoğlu, çoğunlukla karşılaştığı büyük olayların etkisini uzun yıllar üzerinde hissetmiş ve zamanla bu etkiyi, çeşitli ifade biçimleri ile dile getirmiştir.⁴ Şiirin,

¹ Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2006, IV, 367.

² Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 90, 114.

³ Fiğlali, Ethem Ruhi, "Hüseyin", *DİA*, XIII, İstanbul 1998, s. 521.

⁴ Küçüksarı, Mücahit, "Tevfik Yûsuf el-Awâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir*, Aksaray, 3/6 (2016), s. 308.

bu ifade biçimleri içerisinde her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, gerek vuku bulduğu çağa damga vurması, gerekse sonraki dönemlerde etkisini her geçen gün daha da artırması yönüyle büyük önemi haiz Kerbelâ vakasına, edebiyat ve şiirin duyarsız kalması düşünülemezdi. Nitekim Arap, Fars ve Türk Edebiyatları başta olmak üzere bütün Müslüman milletlerin edebiyatlarında yankı bulan bu olay hakkında, manzum ve mensur, çok sayıda ürün verilmiştir.⁵ Olayın Arap coğrafyasında cereyan etmesi sebebiyle, bu konudaki ilk şiir örneklerinin de Arap edebiyatında, olay vuku bulurken, olayın içerisinde yer alan şahıslar tarafından verildiği görülmektedir. Şair olsun veya olmasın birçok kişi olayın vukuu esnasında veya sonrasında, bu yöndeki duygu ve düşüncelerini nazma dökmüştür.

Sonraki yıllarda da konu güncelliğini muhafaza etmiş, zamanla Maktelu'l-Huseyn, Meşhedu'l-Huseyn, Edebu't-Taff, Edebu'l-Huseyn vb. isimler altında Kerbelâ'yı ele alan, tahkiye eden veya bu konuda söylenmiş şiirleri bir araya getiren eserler yazılmıştır. Bu alanda telif edilen ilk eser Ebû Mihnef Lût b. Yahya'nın (ö. 157/774) *Maktelu'l-Huseyn*'idir. Kerbelâ olayı hakkında derli toplu ilk bilgileri sunan bu eser, kendinden sonra telif edilmiş, aynı adı taşıyan birçok eserin de öncüsü olmuştur. Ebu'l-Mueyyed el-Muvaffak b. Ahmed el-Hârizmî'nin (ö. 568/1172) *Maktelu'l-Huseyn*'i bunlardan biridir. Eş'arî kalamcısı Ebû İshâk Ruknuddîn İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî'nin (ö. 418/1027) *Nûru'l-ayn fî Meşhedil'-Huseyn*'i de Kerbelâ olayını anlatan eserlerden bir diğeridir.

Arap edebiyatında şairler, özellikle mersiye türünde söyledikleri şiirlerle, Kerbelâ hadisesini dramatik bir üslupla anlatmışlar ve bu şiirlerde Ehl-i beyt sevgisine geniş yer vermişlerdir. Bu bağlamda oluşan şiir söyleme geleneğinin, ilk asırlardan itibaren kuvvetlenerek süregeldiği anlaşılmaktadır.⁶ Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688)⁷, Dîkûlcin (ö. 235/850)⁸, İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)⁹, İbn Dureyd (ö. 321/933)¹⁰, Sanevberî (ö. 334/945)¹¹, Ebû Firâs el-Hamdânî (ö. 357/968)¹², İbn Zeydûn (ö.

⁵ Kurtuluş, Rıza, "Kerbela, Arap Edebiyatında Kerbelâ", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 272-273; Çağlayan, Bünyamin, *Kerbela Mersiyeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997; s. 30-43; İslamoğlu, Abdülmecit, "Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat)*, Sivas 2010, II, 17-19.

⁶ Bu konuda, Şii çevrede telif edilen çağdaş iki esere özellikle dikkat çekmek yerinde olur. Bunlardan biri, Cevâd Şubber'in, hicrî birinci asırla hicrî on dördüncü asır arasında yaşamış ve Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt konularında şiir söylemiş şairler hakkında bilgi verdiği on ciltlik *Edebu't-Taff* isimli eseridir (Bk.: Şubber, Cevâd, *Edebu't-Taff ev Şu'arâu'l-Huseyn Mine'l-Karni'l-Evvelî'l-Hicrî Hattâ el-Karni'r-Râbi'a 'Aşer, Dârul-Murtazâ*, Beyrut 1409/1988). Diğer eser ise Muhammed Sâdık el-Kerbâsî'nin, İslam'ın ilk asrından günümüze kadar Ehl-i beyt konusunda söylenmiş şiirleri derlediği külliyyattır. (Bk.: <http://www.karbası.info/index.php/libRARYkarbasifamily/book/3-literary-poems/120-.html>)

⁷ Şubber, *Edebu't-Taff*, I, 101.

⁸ Şubber, *Edebu't-Taff*, I, 283-288.

⁹ Şubber, *Edebu't-Taff*, I, 314.

¹⁰ Şubber, *Edebu't-Taff*, II, 10-14.

¹¹ Şubber, *Edebu't-Taff*, II, 19-22.

¹² Şubber, *Edebu't-Taff*, II, 61-62.

463/1071)¹³ ve İbn Ma'tûk (ö. 1087/1676) bu çerçevede şiir söyleyen önemli si-
malardan sadece bir kaçıdır. Örneğin, Osmanlı döneminde Basra'da yaşamış Arap
şairlerden olan İbn Ma'tûk, Muharrem ayının gelişini haber vererek giriş yaptığı "Hz.
Hüseyin'e mersiye" konulu 64 beyitlik kasidesinde Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitle-
rine ağıt, Ümeyyeoğullarına lanet ve Ehl-i beyte övgü gibi çeşitli temaları işlemiştir.
Hz. Hüseyin'i anlatan aşağıdaki beyitler söz konusu kasideden bir bölümdür¹⁴:

ظُلْمًا وَظَلًّا نَلَاثَةً لَنْ يُغْبِرَا	هَلْفِي عَلَى ذَاكَ الذَّبِيحِ مِنَ الْقَمَا
دَاوُدَ فِي الْمِحْرَابِ حِينَ تَسْوَرَا	مُلْقَى عَلَى وَجْهِ التَّرَابِ تَنْظُهُ
فَكَأَنَّهُ دُو الثَّوْنِ يُنْبَدُ بِالْعَرَا	هَلْفِي عَلَى الْعَارِي السَّيِّبِ نِيَابُهُ
قَمَرٌ هَوَى مِنْ أَوْجِهِ فَتَكَوَرَا	هَلْفِي عَلَى الْهَآوِي الصَّرِيعِ سَكَتُهُ
لَوْ أَنَّهَا أَتَّصَلَتْ لَكَانَتْ أُبْحُرَا	هَلْفِي عَلَى بِلْكَ الْبَنَانِ تَقَطَّعَتْ

*Üzüntüm, haksız yere kurban edilip üç gün boyunca defnedilmeyen [Hüse-
yin]'edir.*

*Toprağın üzerine serilmiş vaziyette bırakılan... Sanırsın o, [iki davacının], mabe-
din [duvarına] tırmadığı zamanki Dâvud peygamberdir¹⁵.*

*Üzüntüm, elbiseleri yağmalanmış, üryan bir halde [bırakılanadır.] Sanki o, çıplak
halde [balığın karnından] karaya atılan Yunus peygamberdir¹⁶.*

Üzüntüm, sanki zirveden düşüp yuvarlanmış dolunay gibi, yıkılıp yere düşenedir.

*Üzüntüm, kesilmiş o parmak uçlarındadır ki, şayet kesilmemiş olsa denizler gibi
[engin lütüfların vesilesi olurdu onlar.]*

Kerbelâ olayı farklı konularda söylenen şiirlere de ilham olmuş, olayda öne çıkan
unsurlar, özellikle modern Arap şiirinde, şairlerin, duygu ve düşünce aktarımında
müracaat ettikleri semboller halini almıştır. Şiirlerde özellikle, Kûfe halkı korkaklığın,
Yezîd de zulüm ve baskının bir sembolü olmuş, Hz. Hüseyin ise kahramanlık ve ce-
saretin bir ifadesi olarak şairlerin dilinde hayatîyetini sürdürmüştür.¹⁷

Ülkemizde İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi ve Türk Edebiyatı alanlarında, önemine
binaen, konuyla ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen, meseleyi Arap Edebiyatı
çerçevesinde ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Türkçe literatüre bir katkı

¹³ Şubber, *Edebu't-Taff*, II, 319.

¹⁴ İbn Ma'tûk, Şihâbüddin el-Müsevî, *Dîvânü İbn Ma'tûk*, haz. Sa'îd eş-Şartûnî, Dâru Sâdır, Beyrut 1885, s. 214.

¹⁵ Sa'd, 38/21-24 ayetlerinde anlatılan, Dâvud peygamberin Allah tarafından sınanması olayına telmih vardır.

¹⁶ Kalem 68/49 ayetinde anlatılan, Yunus peygamberin kıssasına telmih vardır. Fakat ayette Yunus'un (a.s.) çıplak bir halde karaya vurmaktan rabbinin nimeti sayesinde kurtulduğu belirtilir.

¹⁷ Zâyyid, Ali 'Aşrî, *İstid'âu'ş-Şahsiyyeti't-Turâsiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997, ss. 121-126; Ziyâdât, Teysîr Muhammed Ahmed, "İstid'âu şahsiyyeti'l-Huseyn b. Alî fi'ş-Şi'rî'l-Arabiyyi'l-Hadis", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 33 (2012), ss. 84-94.

sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada Kerbelâ olayı ile ilgili söylenen ilk şiirlerden, temsil kabiliyeti güçlü örnekler seçilmiş, çalışma, olayın vukuu esnasında, hemen akabinde ve yine bu olayla ilintili olan Tevvâbûn ve Muhtar es-Sekafî hareketleri çerçevesinde söylenmiş şiirler ile sınırlandırılmıştır. Edebiyat çalışması olması yönüyle, öncelikli hedef söz konusu şiirlerdeki Kerbelâ, Ehl-i beyt, Hz. Hüseyin portreleri ile öteki imajına dair tespitlerde bulunmak ve bu şiirlerin sanatsal değerini belirlemektir. Çalışma kapsamında değerlendirilebilecek çok sayıda şiire ulaşılmış olmasına rağmen, bunlardan sadece, nispeten erken dönem sayılabilecek (yaklaşık hicrî üçüncü asrın başlarına kadarki) kaynaklarda yer alan örnekler dikkate alınmış, sonraki dönem kaynaklarında bulunan şiirlerle ilgili değerlendirmeler daha kapsamlı çalışmalara bırakılmıştır. Ayrıca tarih kaynaklarında tespit edilen şiirler arasından sadece Şii müelliflerin ve Sünnî çevrelerce itimat edilen kaynakların müştereken rivayet ettikleri örnekler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

1. KERBELÂ OLAYININ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Kerbela olayının merkezinde Hz. Hüseyin yer almaktadır. Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın ikinci çocuğu olan Hz. Hüseyin, hicretin dördüncü yılında (miladi 626) doğmuştur.¹⁸ O dönemde pek bilinmeyen Hüseyin ismini, bizzat Hz. Peygamber'in verdiği rivayet edilir.¹⁹ Künyesi Ebû Abdullah'tır.²⁰

Hz. Hüseyin ile Yezîd b. Muaviye arasındaki iktidar mücadelesinin bir sonucu olan Kerbelâ olayı, esasında, üçüncü İslam halifesi Hz. Osman'ın siyaset tarzına gösterilen tepkiler ve devamında onun şehit edilmesi ile başlayan, Cemel ve Siffin savaşları ile ivme kazanan, cereyan ettiği dönemde dinî olmaktan öte siyasi-kabilevi bir yapı arz eden mücadelenin devamı niteliğindedir. Hz. Hasan'ın (ö. 50/670), hilafet konusunda Muaviye (ö. 60/680) ile anlaşmaya vardığı zamana kadar geçen süre hariç tutulursa, Muaviye'nin halifeliliği esnasında Ümeyyeoğulları ile Ehl-i beyt arasındaki ilişkilerin seviyeli olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Fakat Muaviye'nin, Yezîd'i veliaht ilan etmesi üzerine durum tamamen değişmiştir. Nitekim Muaviye'nin ölümü üzerine görevi devralan Yezîd'in, babasının ölüm haberi duyulmadan Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'den (ö. 73/692) biat alma konusuna özel bir ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır.²²

¹⁸ Zubeyrî, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh, *Nesebu Kureyş*, thk. Evariste Lévi-Provençal, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1953, s. 40.

¹⁹ Hz. Ali, oğlu Hasan'a Hamza, Hüseyin'e de Cafer isimlerini vermiş, Hz. Peygamber onların isimlerini değiştirerek birine Hasan diğerine Hüseyin ismini vermişti. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II, 164 (hadis no: 1370).

²⁰ Zubeyrî, *Nesebu Kureyş*, s. 40.

²¹ Fiğlali, Ethem Ruhi, "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik", *AÜİFD*, Ankara, 26/1 (1984), ss. 354-358, 360-361.

²² Belâzürî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Muhammed Bâkir el-Mahmudî, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1996, III, 155-156; Ya'kübî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshak, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr el-Mehnâ, Şeriketu'l-A'lemî, Beyrut 2010, II, 154-155; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387, V, 338.

Yezîd, halifelik için biat almaya başladığında Hz. Hüseyin Medine'de idi. Yezîd'e biat etmek istemeyen Hz. Hüseyin, bu konuda valinin baskısı altında olduğu için ailesi ile birlikte Medine'den Mekke'ye geçti. Bu sırada gelişmeleri yakından takip eden ve Ehl-i beyt taraftarlığı ile bilinen Kûfe ve Basra halkları, Hz. Hüseyin'e biat etme konusunda harekete geçtiler. Özellikle Kûfeliler, gönderdikleri mektuplarla, kendilerine önder olması için Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet ediyorlardı. Hüseyin, bunun üzerine durumu teyit etmeleri ve kendi adına halktan biat almaları için amcasının oğlu Müslim b. Akîl'i (ö. 60/680) Kûfe'ye, azadlısı Selman'ı da (ö. 60/680) Basra'ya gönderdi.²³ Hz. Hüseyin, Müslim b. Akîl'in olumlu raporu üzerine Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve diğer bazılarının engelleme girişimlerine rağmen aile mensupları ile birlikte Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıktı. Fakat vali İbn Ziyâd, Müslim b. Akîl'i idam ettirerek Kûfe'de kontrolü ele almıştı.²⁴

Hz. Hüseyin, İbn Ziyâd tarafından gönderilen bir birlik tarafından Kerbelâ beldesinin Taff köyü yakınında konaklatılmıştır. Burada Hz. Hüseyin ve beraberindekiler, Fırat Nehri'nden su içmelerine izin verilmeyerek susuz bırakıldı. Ardından Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında 4000 kişilik bir ordu daha buraya gönderildi. Hz. Hüseyin bir süre sonra, geri dönmek veya Muaviye ile bizzat görüşerek ona biat etmek gibi seçenekler sunmuşsa da bu istekler özellikle Şimr (Şemir) b. Zilcevşen'in kışkırtmaları yüzünden vali tarafından kabul görmemiş, Hz. Hüseyin, valiye boyun eğmeye zorlanmış, buna razı olmadığı için de öldürülmesi emredilmiştir.²⁵

Görüşmelerin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine, 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) yılında Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in, kendisini Kûfe'ye davet eden sonra da yarı yolda bırakarak karşı saflarda yer alan Kûfelilere hitaben yaptığı konuşması ile başlayan ve karşılıklı mübarezelere sahne olan, sayı ve teçhizat bakımından orantısız iki taraf arasındaki bu mücadele büyük bir facia ile sonuçlandı. Başta Hz. Hüseyin olmak üzere Ehl-i beyt ve savunucularından çok sayıda kişi katledildi.²⁶ Kerbelâ olayının akabinde, Hz. Hüseyin'in, hasta olduğu için çarpışmada yer almayan oğlu Ali b. Hüseyin (Zeynelâbidîn) (ö. 94/712) ile henüz yaşı küçük olan oğlu Muhammed (b. Hanefiyye) (ö. 81/700) de dâhil, geride kalan ailesi, Hz. Hüseyin'in kesik başı ile birlikte Kûfe'ye getirildi. Buradan da elleri bağlı ve perişan bir halde köleler gibi Hilafet merkezi olan Şam'a, Yezîd'e götürüldü. Orada Yezîd'in onlara iyi muamelede bulunduğu ve istekleri üzerine onları güvenilir bir kimse ile Medine'ye gönderdiği ifade edilmektedir.²⁷

²³ Belâzürî, *Ensâb*, III, 157-161; Taberî, *Târîh*, V, 347.

²⁴ Taberî, *Târîh*, V, 348-378, 395.

²⁵ Belâzürî, *Ensâb*, III, 161-164, 173-186; Taberî, *Târîh*, V, 383-414.

²⁶ Ebû Mihnef, Lût b. Yahya b. Saïd b. Mihnef el-Ezdî el-Ğâmîdî, *Maktelu'l-Huseyn ve masra'u ehli beytihi ve ashâbihî fi Kerbelâ'*, Mektebetu'l-Elfeyn, Kuveyt 1987, s. 99-148; Belâzürî, *Ensâb*, III, 191-193, 195-197, 200-206; Taberî, *Târîh*, V, 423-453

²⁷ Belâzürî, *Ensâb*, III, 216-217; Taberî, *Târîh*, V, 457-464.

H. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi Küfelilerde bir pişmanlık duygusu meydana getirdi. Hicrî 64 Yılında Yezîd'in ölmesi üzerine bir grup Küfeli Hz. Hüseyin'in intikamını almak ve böylece pişmanlıklarını hafifletmek düşüncesi içerisine girdiler. Süleyman b. Surad (ö. 65/685) ve Muhtâr es-Sekafî (ö. 67/687) ayrı ayrı olmak üzere kendilerine taraftar topladılar ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak için harekete geçtiler. Süleyman b. Surad, topladığı taraftarlarla Şam'a yönelmiş ve hezimete uğrayarak öldürülmüştür.²⁸ Süleyman b. Surad'ın, tarihte Tevvâbün Hareketi olarak anılan bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Muhtâr, Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed b. Hanefiyye tarafından görevlendirildiği iddiası ile 66/686 yılında Kûfe'de ayaklanma çıkardı. Bu ayaklanması başarı ile sonuçlanan Muhtâr, bir süre Irak bölgesine hâkim olduktan sonra Mus'ab b. Zübeyr (ö. 72/691) ile yapılan savaşta yenilgiye uğrayarak 67/687 yılında öldürülmüştür.²⁹

2. ŞİİRLERDE KERBELÂ OLAYI

H. Hüseyin'in Kûfe'ye yolculuğundan şehadetine kadar, şiirler Kerbelâ olayına canlı şâhitlik etmiş, olay sonrasında da, şehitlere ağlama, Hz. Hüseyin'e destek olmamaya pişmanlık duyma, şehitlerin intikamını alma ve Ehl-i beyt sevgisini terennüm etme muhtevallı şiirler söylenmiştir.

Tırımmâh b. 'Adî'nin (ö. [?]) Kûfe yolundaki Hz. Hüseyin önünde söylediği şiir bu mücadeleye işaret eden, tespit edebildiğimiz ilk şiirdir. Hz. Hüseyin ve beraberindekiler, Medine'den Kûfe'ye yolculukları sırasında 'Uzeyb bölgesi yakınlarında, Kûfe'den gelmekte olan dört kişilik bir grupla karşılaşmışlardı. Hz. Hüseyin'in, kendilerinden Kûfe'deki durum hakkında bilgi aldığı bu grubun kılavuzu Tırımmâh idi. O, Kûfe'den aldıklarını ev halkına ulaştırıp kendisine tekrar yetişmek üzere Hz. Hüseyin'den izin istedi ve ayrılmadan önce, yol boyunca okuduğu şu recezini³⁰ onun yanında bir kez daha okudu³¹:

يَا نَاقِي لَا تَدْعُرِي مِنْ رَجْوِي
وَشَرِّي قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ
بِحَيْرِ رُكْبَانٍ وَخَيْرِ سَفَرِ

²⁸ Belâzürî, *Ensâb*, VI, 363; Taberî, *Târîh*, V, 556-563.

²⁹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk.: Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-tivâl*, thk. Abdulmun'im 'Âmir, Dâru l-hyâi'l-Kutubi'l-'Arabî, Kahire 1960, s. 288-308; Taberî, *Târîh*, V, 569-582; VI, 93.

³⁰ Recez: Aynı adı taşıyan bahirde nazmedilen, bir beytin yarısı kadar veya daha kısa olan beyit şekilleriyle söylenmiş şiirlerdir. Hicrî I. yüzyıldan sonra, dâhilî bir plâna sahip olarak uzun formlarda söylenmesi ile birlikte urcûze adını aldı. Bazıları recezi şiir kabul etmemişse de Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) de aralarında bulunduğu büyük çoğunluğa göre recez tam bir şiirdir. Geniş bilgi için bk.: Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu mustalahâti'n-nakdi'l-'arabiyyi'l-kadîm*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut 2001, s. 60-61; Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, "Recez", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 509.

³¹ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, III, 172; Taberî, *Târîh*, V, 405. Şiirin ilave dizelerle rivayet edildiği örnekler için bk.: Ebû Mihnef, *Maktef*, s. 70; İbn A'sem, Ahmed b. Muhammed el-Kûfî, *el-Futûh*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-Advâ, Beyrut 1991, V, 80; Hârizmî, Ebu'l-Mueyyed el-Muvaffak b. Ahmed, *Maktelu'l-Huseyn*, thk. Muhammed es-Semâvî, Dâru Envârî'l-Hüdâ, İran 1418, I, 333.

حَسْبِي تَحْيَىٰ بِكَرِيمِ النَّجْرِ
 الْمَاجِدِ الْحَرِّ رَجِيبِ الصَّدْرِ
 أَنْتَىٰ بِهِ اللَّهُ حَيْثُ أَمْرٌ
 نَمْتُ أَنْبَاءَهُ بِنَاءَ الدَّهْرِ

Ey devam, azarlamamdan korkma!

Acele et, [bizi] şafak sökmeden yetiştir,

Kafilelerin en hayırlısı, yolculukların en iyisine...

[Yetiştir ki] soylu [Hüseyn] ile güzelleş.

Şerefli, hür ve gönlü zengin [Hüseyn ile].

Allah onu en hayırlı olana sevk etsin.

Dünya var oldukça onu var etsin. (Ona uzun ömür versin)

Tırmîh, geleneksel Arap şiir formunda sık rastlanan deveye sesleniş klişesi ile başladığı bu şiirinde, develerindeki yükü ivedilikle hane halkına ulaştırmak ve hemen akabinde, mücadelesinde destek olmak üzere Hz. Hüseyin'e katılmak yönündeki isteğini dile getirmiştir. Şiirde Hz. Hüseyin'den soylu, şerefli, hür ve gönlü zengin nitelermeleri ile bahsedilmekte, onun için dua ve temennilerde bulunmaktadır.

Kerbela'da, iki taraf arasındaki mücadele hem sayı hem de teçhizat bakımından son derece orantısız idi. Bu nedenle olsa gerek mücadele daha çok karşılıklı atışmalar ve mübareze biçiminde gerçekleşti. Bu mübarezeler esnasında bazı şahısların recez formunda kısa şiirler söylediği anlaşılmaktadır. Örneğin, farklı lafızlar ama yakın anlamlarla, hem Vehb b. Abdullah el-Kelbî (ö. 61/680) hem de Abdullah b. 'Umeyr el-Kelbî'ye (ö. 61/680) nispet edilen aşağıdaki şiir³² Kerbelâ günü söylenen bu recezlerdendir:

إِنْ تُنْكِرُونِي فَأَنَا ابْنُ كَلْبٍ
 حَسْبِي بَيْتِي فِي عَلِيمِ حَسْبِي
 إِلَيَّ امْرُؤٌ ذُو مِرَّةٍ وَعَصَبٍ
 وَلَسْتُ بِالْحَوَّارِ عِنْدَ النَّكْبِ
 إِلَيَّ زَعِيمٌ لَكَ أُمَّ وَهَبٍ
 بِالطَّعْنِ فِيهِمْ مُقَدِّمًا وَالضَّرْبِ
 ضَرَبَ غُلَامٍ مُؤْمِنٍ بِالرَّبِّ

Beni tanıyorsanız bilmiş olun ki ben İbnu Kelb'im

³² Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 112; Belâzürî, *Ensâb*, III, 190; Taberî, *Târîh*, V, 430; İbn A'sem, *Futûh*, V, 104; Hârizmî, *Maktel*, II, 16.

Uleym[oğulları] içinden olan hanem bana yeter.

Ben güçlü ve kuvvetli bir erim.

Zorluk anında bitkin/kaytarıcı değilim.

Vehb'in annesi! Sana yemin ederim ki,

Onların arasına dalarak vurup yaralayacağım,

Rabbe inanmış [kuvvetli] bir genç olarak.

Fahr (övünme) konulu bu şiir, halk şiiri karakteri baskın bir tür olan³³ recez formuna uygun olarak, ani ilhamla ve irticalen söylenmiş, nazmı kolay, lafızları basit, manaları açık ve söz sanatlarından uzak bir nitelik taşımaktadır. İçten bir söyleyişin hâkim olduğu şiirde şair, kabilesinin yanı sıra kahramanlığı ile de övünmektedir. Çünkü o, Hz. Hüseyin'i savunmak gibi önemli bir misyonu yüklenerek sayı ve teçhizat bakımından kendilerinden daha güçlü bir gürüha karşı mücadele vermek suretiyle cesaretini ve kahramanlığını ortaya koymuştur.

İki taraf arasındaki mücadele devam ederken namaz vakti girmişti. Hz. Hüseyin ve taraftarları namazı kılmak için mücadeleye ara vermek istediler. Husayn b. Temîm, onların namazının kabul olmayacağını söyleyince aralarında münakaşa çıktı. Habîb b. Muzâhir (ö. 61/680), Husayn b. Temîm'in atının yüzüne kılıcıyla vurdu. At şahlandı ve Husayn yere düştü. Arkadaşları onu alıp çektiler. Bu esnada Habîb şu recezi söyledi³⁴:

أُقْسِمُ لَوْ كُنَّا لَكُمْ أَعْدَادًا
أَوْ شَطْرَكُمْ وَأَنْتُمْ الْأَكْنَادَا
يَا شَرَّ قَوْمٍ قَوْمٍ حَسَبًا وَأَدَا
وَيَا أَشَدَّ مَعْشَرَ عِنَادَا

Yemin ederim şayet sizin sayınızda olsaydık

Veya yarınız kadar, siz kaçıp giderdiniz.

Ey, soy ve kuvvetçe en kötü kavim!

Ey, inadi çetin güruh [anladınız mı?]

Habîb'in, şiirinde kavim ve soy kelimelerini kullanarak muhatabı kötülemesi, Arapların hiciv türünde sıkça başvurdukları bir yöntem olmakla birlikte, mücadeleye kavmiyetçi bir misyon yüklediği şeklinde de yorumlanabilir. Habîb b. Muzâhir, dövüşmek üzere muhatapların üzerine atılırken şu recezle sözlerine devam etmiştir³⁵:

أَنَا حَيْبٌ وَأَبِي مُظَاهِرٌ

³³ Topuzoğlu, "Recez", *DiA*, İstanbul 2007, XXIV, 509.

³⁴ Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 110; Taberî, *Târîh*, V, 439; Hârizmî, *Maktel*, II, 22. Ebû Mihnef bu recezi Habîb'e değil Ali b. Muzâhir el-Esedî'ye isnat etmiştir.

³⁵ Ebû Mihnef, *Maktel*, ss. 103-104; Belâzûrî, *Ensâb*, III, 195; Taberî, *Târîh*, V, 439; İbn A'sem, *Futûh*, V, 107; Hârizmî, *Maktel*, s. 22.

فَارِسٌ هَيَّجَاءٍ وَحَرْبٌ تُسْعَرُ
 أَنْتُمْ أَعْدُ غُدَّةٌ وَأَكْثَرُ
 وَنَحْنُ أَوْقَى مِنْكُمْ وَأَصْبَرُ
 وَنَحْنُ أَعْلَى حُجَّةً وَأَظْهَرُ
 حَقًّا وَآتَقَى مِنْكُمْ وَأَعْدَرُ

Ben Habîb'im, babam da Muzâhir.

Savaş kızıştığında cengin kahramanıyım.

Siz bizden daha hazırlıklı ve çoksanız,

Biz de sizden daha vefalı ve sabırlıyız.

Hem delil yönüyle daha üstün, hakikate daha yakınız,

Hem de sizden daha takvalı daha mazuruz.

Mübareze anının hâlet-i ruhiyesi ile söylenen ve iki tarafın orantısız kuvvetine vurgu yapılan bu dizelerde bir yönüyle karşı tarafın moralini bozmaya diğer yönüyle de kendi motivasyonunu artırmaya yönelik bir düşüncenin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Rahat ve içten bir söyleyişin hâkim olduğu şiir, “daha takvalı”, “delil yönüyle daha üstün”, “daha sabırlı” ve “daha vefalı” vurguları ile mücadelenin dinî ve ahlâkî bir bakış açısıyla yorumlandığı izlenimini uyandırmakta, karşı tarafın haksız olmasının yanı sıra dinen ve ahlâken niteliksiz olduğunu ima etmektedir.

Kerbela günü recez söyleyenlerden biri de Zuheyr b. el-Kayn el-Becelî'dir (ö. 61/680). Zuheyr de Habîb b. Muzâhir gibi iki mısralık şu kısa recezi ile önce kendisini över ³⁶:

أَنَا زُهَيْرٌ وَأَنَا ابْنُ الْقَيْنِ
 أَدُوذُهُمْ بِالسَّيْفِ عَن حُسَيْنِ

Ben Zuheyr'im, Kayn'ın oğlu [Zuheyr],

Kılıcımla Hüseyin'i onlardan korurum.

Görüldüğü üzere Zuheyr, bu dizelerde son derece sade bir üslupla kendini övmekte, Hz. Hüseyin'i savunmak gibi önemli bir misyonu yüklenmiş olmanın verdiği gururla, kahramanlık ve cesaretine işaret etmektedir. Zuheyr daha sonra aşağıdaki recezi söyleyerek mübarezeye atılır. Bu şiir, içerdiği bazı nitelemeler ve yansıttığı hâlet-i ruhiye bakımından ilgi çekici mahiyettedir³⁷:

أَقْدَمُ هُدَيْتِ هَادِيًا مَهْدِيًا

³⁶ Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 105; Belâzürî, *Ensâb*, III, 196; Taberî, *Târih*, V, 441. Şiirin, ilave beyitlerle rivayet edilen varyantı için bk.: İbn A'sem, *Futûh*, V, 109.

³⁷ Belâzürî, *Ensâb*, III, 196; Taberî, *Târih*, V, 441. İlave beyitlerle yapılan bir rivayet için bk.: Ebû Mihnef, *Maktel*, ss. 106-107.

فَالْيَوْمَ تَلْقَىٰ جَدَّكَ النَّبِيَّ
 وَحَسَنًا وَالْمُرْتَضَىٰ عَلِيًّا
 وَذَا الْمُتَّخِذِينَ الْقَتْلِ الْكَمِيًّا
 وَأَسَدَ اللَّهِ الشَّهِيدَ الْحَيًّا

Kendisi hidayete sevk edilmiş, insanların da hidayetine vesile olan birisi olarak ilerle!

Zira bugün, Peygamber dedene kavuşacaksın.

Hasan'a ve Ali el-Murtaza'ya da...

Çift kanatlı kahraman delikanlıya

Ve Allah'ın aslanı, şehit [Hamza'ya ki şehitler] diridir.

Kullanılan söz kalıpları yönüyle inceleme konusu yapılan diğer şiirlerden biraz daha farklı bir karaktere sahip olan bu şiirde Hz. Hüseyin için hâdî (hidayet vesilesi), mehdî (hidayet edilmiş), Hz. Ali için Murtazâ (kendisinden râzı olunmuş kimse) ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca zülcenâheyn (iki kanatlı) tabiri ile Câfer-i Tayyâr'a, Allah'ın aslanı³⁸ ve şehit nitelendirmeleri ile de Hz. Hamza'ya işaret edilmektedir. Bu yönüyle şiirde Hz. Peygamber ile birlikte, Ehl-i beytin seçkin simaları zikredilerek onlara kavuşmaktan söz edilmesi, bir yönüyle Hz. Hüseyin taraftarlarının motivasyonunu artırması, diğer yönüyle de, içerisinde buldukları yenilmişlik psikolojisini ve buna rağmen ölüme yürüme kararlılığına sahip oldukları durumunu yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

Ebu Zerr el-Ğıfârî'nin (ö. 32/653) azatlısı İbn Huvey (ö. 61/680) de mübareze için alana çıkarken şu recezi söylemiştir³⁹:

كَيْفَ تَرَى الْفَجَارَ صَرَبَ الْأَسْوَدِ
 بِالسَّيْفِ صَلْنَا عَنْ بَنِي مُحَمَّدِ
 أَدْبُ عَنْهُمْ بِاللِّسَانِ وَالْيَدِ
 أَرْجُو بِهِ الْجَنَّةَ نَوْمَ الْمَوْرِدِ

Fâcirler [bu] siyahinin darbelerini nasıl bulacak [bakalım]

Muhammed'in oğulları adına, keskin kılıçla...

Dilimle ve elimle onları savunur,

Hesap gününde Cennet'i umarım.

³⁸ Türk İslam Edebiyatında "Allah'ın aslanı" ifadesi daha çok Hz. Ali için kullanılırken (bk.: Ak, Murat, *Klasik Türk Şiirinde Aşere-i Mübeşşere*, Aybil Yayınları, Konya 2011, ss. 61-62) aynı anlama gelen "Esedullah" terkihi, Arap edebiyatında öncelikli olarak Hz. Hamza'yı çağırır (bk.: Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kahire ty. s. 21).

³⁹ Belâzürî, *Ensâb*, III, 196. Ayrıca bazı farklılık ve ilavelerle Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 111; İbn A'sem, *Futûh*, V, 108; Hârizmî, *Maktel*, II, 23.

İbn Huvey'in, şiirde Hz. Peygamber vurgusu yapması, karşı safta olanları fâcir (günahkâr) olarak nitelemesi ve Ehl-i beyti savunma yönündeki çabalarına karşılık manevî bir mükâfat beklentisi içerisinde olması, mücadeleye dinî bir misyon yüklediğini göstermektedir. Ayrıca "dilimle onları savunurum" ifadesinden hareketle, Kerbelâ günü şiirin de tıpkı kılıç gibi bir mücadele aracı olarak görüldüğü anlaşılmalıdır.

Hurr b. Yezîd (ö. 61/680), Irak valisi İbn Ziyâd tarafından Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye ulaşmasını engellemek üzere askerî birliğin başında gönderilen kişiydi. Daha sonra Hz. Hüseyin'in anlaşma şartlarının kabul edilmemesi üzerine saf değiştirdi. Aşağıda yer alan kısa recez de Hurr'un Hz. Hüseyin'i korumak üzere mübarezeye çıkarken söylediği şiirdir⁴⁰:

أَضْرِبُ فِي أَعْرَاضِهِمْ بِالسَّيْفِ
عَنْ خَيْرٍ مَنْ حَلَّ مِئِي وَالْحَيْفِ

Onların vücudunu kılıçla döverim,

Mina ve Hayf'ta oturan en hayırlı kişi (Hüseyin) için.

Muharrem ayının 10. Günü başlayan bu mücadele yine aynı gün sona ermişti. Hz. Hüseyin'in başı kesilmiş ve vücudu atalara çiğnetilmişti. Hz. Hüseyin'i şehit ettiği rivayet edilenlerden biri Sinan b. Evs adlı kişidir. Bazı insanlar Sinan'a, Hz. Hüseyin'in Arapların o dönemki en önemli şahsiyetlerinden biri olduğunu hatırlatarak, otoritelere kasteden Hüseyin'i öldürmek suretiyle idareciler nezdinde çok büyük bir iş yaptığını söylemişler ve hak ettiği mükâfatı alması konusunda onu teşvik etmişlerdi. Cesur bir kişi olan Sinan atına atlayıp Ömer b. Sa'd'ın çadırının önüne geldi ve yüksek bir sesle şu beyitleri söyledi⁴¹:

أَوْقَرَ رِكَابِي فِضَّةً وَدَهَبًا
فَقَدْ قَتَلْتُ الْمَلِكَ الْمُحَجَّبًا
قَتَلْتُ خَيْرَ النَّاسِ أُمَّا وَأَبَا
وَخَيْرُهُمْ إِذْ يُنْسَبُونَ نَسَبًا

Binitlerimi altın ve gümüşle doldur,

Zira ben erişilmez/değerli bir sultanı öldürdüm.

Anne ve baba yönüyle insanların en hayırlısını,

Soy sop bakımından en seçkin olanını öldürdüm.

⁴⁰ Belâzürî, *Ensâb*, III, 195; Taberî, *Târîh*, V, 441; Hârizmî, *Maktel*, II, 13. İlave dizelerle yapılan bir rivayet için bk.: Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 123.

⁴¹ Belâzürî, *Ensâb*, III, 205; Taberî, *Târîh*, V, 454. Şiir bazı farklılıklar ve ilavelerle Bişr b. Mâlik (İbn A'sem, *Futûh*, V, 120), Hüfî b. Yezîd el-Esbahî (İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, V, 129; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XIV, 252) ve Şimr b. Zilceşen (Ebû Mihnef, *Maktel*, s. 201) gibi isimlere de isnat edilmiştir.

Bu sözlerden rahatsız olan Ömer b. Sa'd onun içeri alınmasını söyledi ve Hz. Hüseyin'e övgü ifadeleri içeren bu şiiri sebebiyle onu değnekle dövdükten sonra "Deli adam, nasıl böyle sözler söylersin! Vallahi bu sözlerini İbn Ziyad duymuş olsaydı senin boynunu vururdu" dedi.⁴²

Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin neredeyse tamamının şehit edilmesi, Hz. Hüseyin'i sevenlerde büyük bir infial meydana getirdi. Daha sonraki dönemlerde geleneksel hale gelecek olan Kerbelâ mersiyelerinin daha ilk dönemden itibaren söylenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim tarihte, Kur'an'ı Kerim'e hareke sistemini getiren ve Arap dilinin esaslarını tespiti yönelik ilk çalışmaları yapan kişi olarak bilinen Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin (ö. 69/688) Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt hakkında, ilk mersiye şiirini söyleyenlerden biri olduğu da görülmektedir⁴³:

وَكَاثَ عَالِي وَدَنَا قَائِمَهُ	أَقُولُ لِعَادِلِي مَرَّةً
فَبِينِي وَأَنْتَ لَنَا صَارِمَهُ	إِذَا أَنْتَ لَمْ تُنْصِرِي مَا أَرَى
قَدْ أَفْتَنْتُهُمُ الْفِتْنَةَ الظَّالِمَهُ	أَلَسْتَ تَرْتِينُ بَنِي هَاشِمِ
وَبِالطِّفْلِ هَامُ بَنِي فَاطِمَهُ	وَأَنْتَ تُزَيِّنُهُمْ بِالْهَمْدَى
بِالْأَخْرَابِ خَابِرَةً عَالِمَهُ	فَلَوْ كُنْتَ رَاسِخَةً فِي الْكِتَابِ
لَهُمْ سَبَقَتْ لَعْنَةُ خَاتِمَهُ	عَلِمْتَ بِأَنَّهُمْ مَعَشَرٌ
فَلَا تُكْتَرِي بِي مِنَ اللَّائِمَهُ	سَأَجْعَلُ نَفْسِي لَهُمْ جُنَّةً
لِ وَالْمَوَزِ وَالْبَعْمَةَ الدَّائِمَهُ	أُرَجِّي بِدَلِّكَ حَوْضَ الرَّسُو
وَتَخْلَصَ إِنْ خَلَصَتْ غَانِمَهُ	لِتَهْلِكَ إِنْ هَلَكْتَ بَرَّةً

Beni kınayan o kişiye -ki ona muhabbetimiz vardı- derim ki:

Sen benim gördüklerimi göremiyorsan [benden] uzak dur! [Zira] Sen bize katı davranmaktasın.

Hâşimoğullarını görmedin mi? Zalim bir topluluk onları nasıl yok etti.

Fâtıma'nın evlatlarının ulusu [Hüseyin] Taff'ta [medfun] iken onların hidayet üzere olduğunu iddia ediyorsun.

Sen, Kitab (Kur'an bilgisinde) kök salmış, taifeler konusunda mütehassıs ve bilgili [biri] olsaydın

Onların, kesin lanete uğramış bir topluluk olduğunu bilirdin.

Kendimi onlara (Hâşimoğullarına) kalkan yapacağım. Beni bundan ötürü çok kınama.

⁴² Belâzürî, *Ensâb*, III, 205; Taberî, *Tarih*, V, 454.

⁴³ Ebu'l-Esved ed-Duelî, Zâlim b. 'Amr, *Dîvânu Ebi'l-Esved ed-Duelî*, thk. Muhammed Hasen Âlu Yasin, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1998, s. 158.

Bu sayede Peygamber'in [kevser] havzını, muvaffakiyeti ve daimi nimeti (cenneti) diliyorum.

Ölecekse sâlih olan [bu yolda] ölsün, [bu zilletle] yaşayacaksa yağmacı varsın yaşasın.

Mersiye şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan feleğe sitem ve ölenin güzel hasletlerinin çokça zikredilmesine yönelik ifadelere yer verilmeyen bu şiir, düzenli bir mersiye şiiri görünümü taşımasa da muhteva açısından önemli veriler sunmaktadır. Şiirlerde iki taife arasındaki mücadeleye değerlendirilirken kabile vurgusu yapılması ve hidayet, Kitab, Peygamber, Cennet nimeti vb. gibi dinî terminolojinin kullanılması dikkat çekici olup şair tarafından probleme siyasi-kabilevi bir bakış açısıyla yaklaşıldığı ama meselenin dinî bir zeminde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca "öteki", "zalim bir karakter" olarak resmedilmektedir. Öte yandan şiirdeki sözcük seçimleri ve sanatsal yapı da son derece ustaca kurgulanmıştır. Örneğin son beyitte, هَلَكْتُ (helak oldu) ile خَلَصْتُ (kurtuldu) ve تَهْلِكُ (helâk olur) ile تَخْلُصُ (kurtulur) sözcükleri arasındaki karşıtlıktan yararlanılması (tıbâk sanatı) şiire bir canlılık katmış ve üsluptaki etkileyiciliği artırmıştır.

Yine Ebu'l-Esved' e ait olan, benzer bağlamda söylenmiş aşağıdaki şiirde de Kerbelâ'da şehit olanlara duyulan üzüntü dile getirilmekte ve Ehl-i beytin geride kalanlarına destek olunması tavsiye edilmektedir⁴⁴:

فَمُ فَانَعُهُ وَالْبَيْتِ ذَا الْأَسْتَارِ	يَا نَاعِي الدِّينِ الَّذِي يَنْعَى الثَّقَى
بِالطَّفِ تَقْتُلُهُمْ جُفَاءً زِيَارِ	أَبِي عَلِيٍّ آلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ
أَنْ يُكَابِرَهُ دُؤُورِ الْأَوْرَارِ	سُبْحَانَ ذِي الْعَرْشِ الْعَلِيِّ مَكَانِهِ
لِلْحَقِّ قَبْلَ ضَلَالَةٍ وَحَسَارِ	أَبِي فُشَيْرٍ إِنِّي أَدْعُوكُمْ
لِيَكُونَ سَهْمَكُمْ مَعَ الْأَنْصَارِ	فُودُوا الْحَيَّادَ لِنَصْرِ آلِ مُحَمَّدٍ
أَشْيَاعِ كُلِّ مُنَافِقِ جَبَّارِ	كُونُوا لَهُمْ جُنَّتًا وَدُودًا عَنْهُمْ
خَيْرِ الْبَرِيَّةِ فِي كِتَابِ الْبَارِي	وَتَقَدَّمُوا فِي سَهْمِكُمْ مِنْ هَاشِمِ
وَهُمُ الْخِيَارُ وَهُمْ بَنُو الْأَخْيَارِ	بِهِمْ اهْتَدَيْتُمْ فَأَكْفُرُوا إِنْ شِئْتُمْ

Ey dinin ve takvanın ölüm habercisi, kalk da örtülü Kâbe ile birlikte onun salâsını ver!

Ey, Nizar zâlimlerinin⁴⁵ Taff'ta katlettiği, Ali'nin evlatları, Muhammed'in Ehl-i beyti!

⁴⁴ Ebu'l-Esved, *Dîvân*, s. 158.

⁴⁵ Şiirde Nizâr olarak zikredilen kişi Mudâr ve Rebîa kabilelerinin atası olan Nizâr b. Me'âd b. Adnan'dır. Bu isim genellikle Kuzey Arapların anlatmak için kullanılmaktadır. Bk.: Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Nizâr b. Meâd", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 198.

Arşın, şanı yüce olan sahibi eksiklerden münezzehtir. Bununla birlikte günahkârlar nasıl oluyor da inatlaşıyorlar.

Ey Kuşeyroğulları! Ben sizi, sapmayın ve hüsrana uğramayın [diye], hakka çağırıyorum.

Atlarınızı Muhammed'in Ehl-i beytine yardım için koşturun da [Allah'ın vereceği mükâfattan] ensâr (yardımcılar) ile birlikte sizin de payınız olsun.

Onlara kalkan olun ve onları, zorba münafıkların taraftarlarından koruyun.

Yaratıcının kitabında insanların en hayırlısı [olarak yazılan] Hâşimoğullarından nasiplenmek için ilerleyin.

[Bir zamanlar] onlar vesilesiyle hidayet bulmuştunuz. Dilerseniz [şimdi] inkâr edin. Onlar hayırlı kimselerdir, hayırlıların neslidirler.

Bu beyitlerden hareketle, şairin, Hz. Hüseyin'in hareketine dini bir misyon yüklediği anlaşılmaktadır. Ehl-i beyt, dini ayakta tutan kimseler olarak tasavvur edilmiş olmalı ki onların ölümü ile dinin de öldüğü biçiminde mübalağalı bir anlatıma başvurulmuştur. Şiirde geçen ensâr sözcüğünün Ehl-i beyte yardım edenler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sanki şair Ehl-i beyte yardım eden kişilerle, Hz. Peygamber'e yardım eden Medineli Ensâr arasında bir benzerlik kurmaktadır. Şiirde ayrıca, "öteki", zâlim, günahkâr, zorba ve münafık bir kişilik olarak betimlenmekte, Ehl-i beyt ise Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile birlikte anılarak yaratılmışların en hayırlıları olarak takdim edilmektedir.

Kerbelâ olayı çerçevesinde söylenen şiirlerden bir bölümü de Hz. Hüseyin'i şehit edenlere eleştiri niteliğinde olanlardır. Örneğin aşağıdaki anonim mukattaada⁴⁶, Kerbelâ'da Ehl-i beyte revâ görülen katliam, Hz. Peygamber nokta-i nazarından değerlendirilmekte, bu katliamı yapanlar, Hz. Peygamber'in emanetine ihanet etmeleri yönüyle eleştirilmektedir:

مَاذَا تَقُولُونَ إِنْ قَالَ النَّبِيُّ لَكُمْ	مَاذَا فَعَلْتُمْ وَأَنْتُمْ آخِرُ الْأُمَمِ
بِعِزَّتِي وَيَأْهُلِي بَعْدَ مُفْتَقِدِي	مِنْهُمْ أَسَارَى وَقَتْلَى ضُرِّحُوا بِدَمِ
مَا كَانَ هَذَا جَزَائِي إِذْ نَصَحْتُ لَكُمْ	أَنْ تُخْلَعُونِي بِسُوءِ فِي دَوِي رَحْمِي

Ne diyeceksiniz, Peygamber size derse ki: "Siz son ümmettiniz. Ne yaptınız,

Benim yokluğumda, aileme ve Ehl-i beytime... Onlardan kimi esir [alınmış] kimi de katledilip kana bulanmış.

Ben size nasihatte bulunmuş [biri] iken karşılığı yakınlarıma böyle kötülük yaparak ihanet etmek olmamalıydı.

⁴⁶ Taberî, *Tarih*, V, 390; İbn A'sem, *Futûh*, V, 131. Şiirin söyleyenine dair ihtilaflar için bk.: Kerbâsî, Muhammed Sadık Muhammed, *Divânu'l-karni'l-evvel*, el-Merkezu'l-Huseynî li'd-Dirâsât, Londra 1994, II, 178-179.

Ebu'l-Esved ise aşağıdaki mukattaasında, Kerbelâ olayında en büyük sorumluluğu bulunanlardan olan, Irak valisi İbn Ziyâd'ı ağır bir dille yermekte, o ve kabilesi için beddua etmektedir⁴⁷:

أَقُولُ وَوَالِدِي جَزَعًا وَ غَيْظًا	أَزَالَ اللَّهُ مُلْكَ بَنِي زِيَادٍ
وَأَبْعَدَهُمْ بِمَا عَدَرُوا وَخَانُوا	كَمَا بَعَدَتْ تَمُودُ وَقَوْمُ عَادٍ
وَلَا رَجَعَتْ رِكَابُهُمْ إِلَيْهِمْ	إِذَا وَقَفْتِ إِلَى يَوْمِ التَّنَادِ
هُمْ جَدَعُوا الْأُنُوفَ وَكُنَّ شُمَّا	بِقَتْلِهِمُ الْكَرِيمِ أَخَا مُرَادٍ

Kederim ve öfkem artmışken derim ki: Allah Ziyâdoğullarının iktidarını yok etsin.

Yaptıkları vefasızlık ve ihanet sebebiyle onları [rahmetinden] uzaklaştırsın. Tıpkı Semûd ve Âd kavimlerinin uzak olduğu gibi...

Onların deve kervanları dursun da, kıyamet gününe değin onlara dönmesin.

Onlar Murâd kabilesinin şerefli kardeşi [Hâni] b. 'Urve'yi öldürüp [değerli kişilerin kokularını] koklamış burunları kestiler.

Hz. Hüseyin ve taraftarlarına yapılanlarda Kûfe eşrafının büyük çoğunluğu sorumluluk sahibi ise de bu konuda vali İbn Ziyâd başı çekmekteydi. Şiirin son beytinde yer alan, Murâd kabilesinin şerefli kardeşi ifadesi ile Hâni' b. 'Urve kastedilmektedir. Hz. Hüseyin'in Medine'den ayrılmadan önce Kûfe'ye gönderdiği Müslim b. 'Akîl'in oradaki en önemli destekçisi Hâni idi. O, Müslim'e evini açmış, ona barınma imkânı sağlamıştı. Bunu öğrenen vali İbn Ziyâd, Hâni'yi önce hapsedmiş ardından da idam ettirmişti.⁴⁸ Bu eylemi başta olmak üzere, Kerbelâ faciasına önayak olması ve şehit bedenlerine saygısızlık yapılmasına imkân sağlayacak bir atmosfer oluşturması sebebiyle İbn Ziyâd şiirde beddua ile anılmaktadır.

Yine Ebu'l-Esved'e ait olan aşağıdaki beyitte, Hz. Hüseyin'i şehit edenler Hz. Peygamber'in şefaatinde mahrum olmakla nitelenmekte ve böylece Hz. Hüseyin ve Hz. Peygamber arasındaki yakınlığa vurgu yapılmaktadır⁴⁹:

أَتَرْجُو أُمَّةً قَتَلَتْ حُسَيْنًا	شَفَاعَةَ جَدِّهِ يَوْمَ الْحِسَابِ
--------------------------------------	-------------------------------------

Hüseyin'i öldüren bir topluluk kıyamet günü dedesinin şefaatinin umabilir mi?

Kerbelâ olayından sonra Hz. Hüseyin'in ailesinden sağ kalanlar Şam'a, Yezîd'e götürülmüştü. Yezîd'in onlara iyi davrandığı, ayrıca Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn olmadan yemek yemediği kaydedilir. Bir gün Ali Zeynelâbidîn ve Hz. Hasan'ın, o sırada 11 yaşında olan oğlu 'Amr'ı çağırttı. 'Amr'a, oğlu Hâlid'i göstererek "Bununla güreşir misin?" dedi. 'Amr da "Bize birer bıçak verirsen onunla dövüşürüm" dedi. Bunu duyan Yezîd, onu kucakladı ve aşağıdaki beyti söyledi⁵⁰:

⁴⁷ Ebu'l-Esved ed-Duelî, *Dîvân*, s. 336.

⁴⁸ Ebû Mihnef, *Maktel*, ss. 46-49, 58-60; Taberî, *Târîh*, V, 391.

⁴⁹ Ebu'l-Esved, *Dîvân*, s. 329.

⁵⁰ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2001, VI, 449; Taberî, *Târîh*, V, 462;

هَلْ تَلِدُ الْحَيَّةُ إِلَّا حَيَّةَ شِنْشِينَةً أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْرَمِ

Kişi babasına benzer [demişler]. Yılan, yılandan başka bir şey doğurur mu?

Bu sözlerle Yezîd 'Amr'ı, babasına benzetmiş ve ilk şatırda “Kişi babasına benzer” meselini⁵¹ kullanarak yaptığı irsâlu'l-mesel sanatı ile onların âsi ve mücadeleci bir aile olduğu yönündeki düşüncesini etkili bir biçimde anlatmıştır.

Hz. Hüseyin'in yardım davetini karşılıksız bırakan veya önce destek sözü verip sonra sözünden cayarak Hz. Hüseyin ve beraberindekileri yüzüstü bırakan pek çok kişi Kerbelâ olayı sonrasında pişmanlık yaşamıştır. Bunlardan biri de Ubeydullah b. el-Hurr el-Cu'fî idi. İbnü'l-Hurr bu konudaki pişmanlığını anlattığı aşağıdaki şiirinde, Hz. Hüseyin'in şehadetinde pay sahibi olanlardan pişmanlık hissine kapılanların duygularına da tercüman olmaktadır⁵²:

أَلَا كُنْتُ فَاتَلْتُ الشَّهِيدَ ابْنَ فَاطِمَةَ	يَقُولُ أَمِيرٌ عَادِرٌ حَقٌّ عَادِرِ
وَبَيْعَةَ هَذَا التَّائِبِ الْعَهْدِ لَأَيْمَةِ	وَنَفْسِي عَلَى خِدْلَانِهِ وَاعْتِزَالِهِ
أَلَا كُلُّ نَفْسٍ لَا تُسَدُّ نَادِمَةً	فَيَا نَدَمًا أَلَا أَكُونُ تَصْرِيئَهُ
لَلْوِ حَسْرَةٍ مَا أَنْ تُفَارِقَ لَأَيْمَةَ	وَأَيُّ لِي أَلَيْ لَمْ أَكُنْ مِنْ حُمَاتِهِ
عَلَى نَصْرِهِ سَقِيمًا مِنَ الْعَيْثِ دَائِمَةً	سَقَى اللَّهُ أَرْوَاحَ الَّذِينَ تَأَزَّرُوا
فَكَادَ الْحَشَا يَرْفُضُ وَالْعَزِيْزُ سَاجِمَةً	وَقَفْتُ عَلَى أَجْدَانِهِمْ وَمَحَالِمِهِمْ
سِرَاعًا إِلَى الْهَيْجَا حُمَاءَ خَصَارِمَةَ	لَعَمْرِي لَقَدْ كَانُوا مَصَالِيَتِ فِي الْوَعَى
بِأَسْيَافِهِمْ آسَادَ غَيْلِ ضَرَاغِمَةَ	تَأَسَّوْا عَلَى نَصْرِ ابْنِ بِنْتِ نَبِيِّهِمْ
عَصَائِبِ بَوْرًا نَابَدْتُهُمْ بِجَارِمِهِ	وَقَدْ طَاعَتُوا مِنْ دُونِهِ بِرِمَاجِهِمْ
عَلَى الْأَرْضِ قَدْ أَضْحَتْ لَكَ الْيَوْمَ وَاجِمَةَ	فَإِنْ يَفْتُلُوا فَكُلُّ نَفْسٍ رَكْبِيَّةٌ
لَدَى الْمَوْتِ سَادَاتٍ وَزَهْرًا قَمَاقِمَةَ	وَمَا إِنْ رَأَى الرَّأْوُونَ أَصْبَرَ مِنْهُمْ
فَدَعُ حَطَّةً لَيْسَتْ لَنَا بِمَلَأِمَةَ	أَتَفْتُلُهُمْ ظُلْمًا وَتَرْجُو وَدَادَنَا
فَكَمْ نَاقِمٍ مِنَّا عَلَيْنِكُمْ وَنَاقِمَةَ	لَعَمْرِي لَقَدْ رَعَعْتُمُونَا بِقَتْلِهِمْ
إِلَى فِقَةٍ زَاعَتِ عَنِ الْحَقِّ طَالِمَةَ	أَهْمُ مِرَارًا أَنْ أَسِيرَ بِجَحْفَلِ
أَشَدَّ عَلَيْنِكُمْ مِنْ رُحُوفِ الدِّيَالِمَةَ	فَكُفُّوا وَإِلَّا زُرْتُكُمْ فِي كِتَابِ

⁵¹ Bu meselin birebir çevirisi “Bu, Ahzem'den hatırladığım bir huydur” olup, çocukları babalarına benzetmek için kullanılırdı. Kaynaklarda geçen bilgiye göre bu meseli ilk söyleyen Ebü Ahzem künyeli biridir. Bu şahsın oğlu Ahzem, babasına karşı âsi biri idi. Ahzem öldü ve geride çocuklar bıraktı. Çocuklar bir gün bir sebepten dedeleri Ebü Ahzem'e saldırdılar ve onu yaraladılar. Bunun üzerine Ebü Ahzem söz konusu meseli söyledi ve bundan sonra bu mesel, çocukları, huyları yönüyle, babalarına benzetmek üzere kullanılır oldu. Bk.: 'Askerî, Ebü Hilâl Hasen b. Abdillâh, *Cemheratu'l-emsâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty. I, 541; Meydânî, Ebü'l-Fadl Ahmed, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., I, 361.

⁵² Ebü Mihnef, *Makel*, s. 120-121; İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 458; Belâzürî, *Ensâb*, VII, 31; Taberî, *Târîh*, V, 470. Aynı şahsa isnad edilen, benzer bağlamda söylenmiş başka bir şiir için bk.: Belâzürî, *Ensâb*, VII, 32; Dineverî, *Ahbâr*, s. 262; İbn A'sem, *Futûh*, V, 75.

Zâlim oğlu zâlim vali diyor ki: "Fâtıma'nın oğlu Hüseyin ile [sen de] savaştın."

[Hüseyin'den] ayrılıp ona ihanet etmem ve bu, ahdini bozan [valiye] biat etmem sebebiyle kınanmayı hak ettim.

Ona yardım etmediğim için bin pişmanım. Doğrusu dizginlenmeyen her nefis [sonunda] pişmanlık yaşar.

Onun hamilerinden olmadığım için, beni terk etmeyen bir kedere sahibim.

Ona yardım edenlerin ruhları her daim şâd olsun.

Onların kabirleri başında durdum. Şimdi gözlerim sicim [gibi yaş] akıtırken ne-redeyse ciğerim parça parça olacak.

Yemin olsun onlar mücadeleye koşan, savaşta atılğan, şanlı muhafızlardır.

Onlar, kılıçlarıyla Peygamber torununa yardım ettiler, sazlığın aslanları gibi...

Onun uğruna, günahların savurduğu, helake duçar olacak bir topluluğa mızrak-larıyla saldırdılar.

Onlar [senin uğruna] öldürülmüşse yine bil ki yeryüzündeki, arınmış her nefis bugün senin için mahzun olmuştur.

Hiç kimse ölüme karşı onlardan daha sabırlı olanını görmedi. Üstün ve cömert kimseler[dir onlar]...

Hem onları haksız yere öldüreceksin hem de bizim sevgimizi bekleyeceksin. Vazgeç artık bize uymayan beklentilerden.

Yemin olsun onları öldürme konusunda bizi siz zorladınız. Artık sizden onların intikamını alacak nice kimselerimiz var bizim.

İyiden iyiye niyetliyim bir ordu içerisinde yürümeye, haktan sapmış zalim bir gü-ruha karşı.

Artık vazgeçin! Yoksa öyle birliklerin içerisinde size geleceğim ki, onlar size karşı Deylemilerin saldırılarından daha beter[ini yapacak].

Kasideye, Hüseyin'e yardım etmemekten duyduğu üzüntü ve pişmanlığı dile ge-tirerek giriş yapan şair, mersiye formuna uygun biçimde, ölenlere ağlayarak ve onla-rın yüksek erdemlerini sayarak devam etmektedir. Ayrıca, siyasi otorite tarafından bu işe zorlandıklarını ve nefislerinin sesine kulak vererek Hz. Hüseyin'in şehadetine katkı sağladıklarını belirtmekte ama bunun intikamını alacaklarını ifade etmektedir. Bu kaside esasında, Kûfelilerin karmaşık duygularının terennüm edildiği ve içerisinde düştükleri çelişkili durumu yansıtan ilginç bir örnek olarak kabul edilebilir.

Hz. Hüseyin'in şehadetinden dolayı duyulan pişmanlıklar ve bu yönde belirgin-leşen intikam alma isteği zamanla aksiyona dönüşmüştü. Bu yöndeki girişimlerden

biri de Süleyman b. Surad öncülüğündeki Tevvâbûn hareketidir. Bu hareket çerçevesinde, Abdullah b. Avf b. Ahmer, Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret ettikten sonra savaşmak üzere yola koyulduklarında aşağıdaki recezi söylemişti⁵³:

حَرْجٌ يُلْمَعْنَ بِنَا أُرْسَالًا
عَوَائِسًا يَحْمِلُنَنَا أَبْطَالًا
نُرِيدُ أَنْ نَلْقَى بِهِ الْأَقْتَالَ
الْفَاسِطِينَ الْعُدَرَ الضَّلَالًا
وَقَدْ رَفَضْنَا الْأَهْلَ وَالْأُمُورَ
وَالْحَقِيرَاتِ الْبَيْضِ وَالْحِجَالَ

Kılıçlarımız bilenmişken yola koyuldu,

Biz kahramanları taşıyan develer.

Orada düşmanla buluşmayı istiyoruz,

Zalim, gaddar ve sapkın [düşmanla]...

Ailemizi ve malımızı-mülkümüzü terk etmişiz

[Bir de] Beyaz tenli utangaç [hatunlarımızı] ve süslü evlerimizi...

Hz. Hüseyin'in kâtilleri ile savaşmak üzere yola çıkan kafiledaki Abdullah b. 'Avf, intikam uğruna ölümü göze aldıklarını ifade etmekte ve düşmanı *zâlim*, *gaddar* ve *sapkın* olarak nitelendirmektedir. Çünkü ona göre, bu grup Hz. Peygamber'in torunu Hüseyin'in hakkı olan halifeliği elinden alarak ona haksızlık etmiş, Kerbelâ'da acımasızca onu şehit etmiş ve bu eylemleri sebebiyle yoldan çıkmışlardır.

Küfe ahalisinin Hz. Hüseyin'in intikamını alma çabaları Emevî iktidarı çevrelerince tuhaf karşılanmıştır. Örneğin el-Mutevekkil b. Abdullah el-Leysi'nin, Muhtâr es-Sekafî hareketini eleştirmek için söylediği aşağıdaki şiirde Küfe'ilerin, hem Hz. Hüseyin'in şehadetinde rol oynamak hem de onun ölümüne ağlamak ve intikamı peşine düşmek gibi tutarsız bir davranış sergilediği vurgulanmaktadır⁵⁴. Ona göre Muhtâr, kendisine vahiy geldiğini iddia eden sapkın bir kimsedir ve iktidara karşı girişilen bu tür kalkışmalar İslâm toplumu içerisinde fitneye sebep olmaktadır:

قَتَلُوا حُسَيْنًا ثُمَّ هُمْ يَنْعَوْنَهُ
لَا تَبْعُدَنَّ بِالطَّفِّ قَتْلَى ضَيِّعَتْ
مَا شَرَطْتَهُ الدَّجَالِ تَحْتَ لَوَائِهِ
أَبْنِي قَيْسٍ أَوْثَقُوا دَجَالَكُمْ
إِنَّ الرِّمَانَ بِأَهْلِهِ أَطْوَأُ
وَسَقَى مَسَاكِينَ هَامِيهَا الْأَمْطَارُ
بِأَصْلٍ مِمَّنْ عَرَهُ الْمُخْتَارُ
يُجِلُّ الْعُبَايُرَ وَأَنْتُمْ أَحْرَارُ
لَوْ كَانَ عِلْمُ الْعَيْبِ عِنْدَ أَحْيَاكُمْ
لَتَوَطَّأَتْ لَكُمْ بِهِ الْأَحْبَابُ

⁵³ Taberî, *Târîh*, V, 591; İbn A'sem, *Futûh*, III, 39.

⁵⁴ Cubûrî, *Yahya, Şi'ru'l-Mutevekkil el-Leysi*, Mektebetu'l-Endelus, Bağdad ty., ss. 255-256.

وَلَكَانَ أَمْرًا بَيْنَنَا فِيمَا مَضَى
 وَإِيَّيْ لَأَرْجُو أَنْ يُكَذِّبَ وَحَيْكُمُ
 وَبِجِبْتِكُمْ قَوْمٌ كَأَنَّ سُبُوفَهُمْ
 لَا يَنْتَنُونَ إِذَا هُمْ لَأَقْرَبُكُمْ
 تَأْتِي بِهِ الْأَنْبَاءُ وَالْأَخْبَارُ
 طَعْنٌ يَشُقُّ عَصَائِمُ وَحِصَارُ
 بِأَكْفِهِمْ تَحْتِ الْعَجَاجَةِ نَارُ
 إِلَّا وَهَامٌ كُمَائِكُمْ أَغْشَارُ

Hüseyin'i öldürmüşler bir de ağlıyorlar. Ne günlere kaldık!

Taff'ta yitirilen maktuller uzak değildir. Onların cansız bedenlerinin meskenlerini yağmurlar sulasın.

Deccal'in sancağı altındaki askerler Muhtâr'in kandırdığı kimselerden daha şaşkın değildir.

Ey Kasîoğulları⁵⁵, sizler hür kimselersiniz, deccalınız [Muhtâr'a] sahip çıkın da fitne bulutu dağılsın.

Şayet [iddia edildiği gibi] gaybın bilgisi sizin kardeşinizde olsaydı âlimler bu mücadelede size muvafakat eder,

Aramızda gerçekleşen olaylar hakkında vahiy bilgi verirdi.

Umarım birliğinizi bozacak bir saldırı ve kuşatma, sizin vahiy [iddianızı da] çürütecektir.

Size öyle bir topluluk gelecek ki onların ellerindeki kılıçlar toz bulutu altındaki yangın gibidir.

Onlar sizinle karşılaştı mı erlerinizin başlarını parça parça etmeden geri dönmeler.

Kuşkusuz Kerbelâ olayı, insanlardaki Ehl-i beyt sevgisini perçinlemiş, devam edegelen siyasi-kabilevi kamplaşmaları körüklemiştir. Daha önce de aynı kabileye hitaben söylediği bir şiirine yer verdiğimiz Ebu'l-Esved'in, Ehl-i beyt sevgisi temalı bir şiiri ile konuyu sonlandırmak uygun olacaktır:

يَقُولُ الْأَزْدِيُّونَ بَنُو فُتَيْرٍ
 فَكُلْتُ هُمْ وَكَيْفَ يَكُونُ تَرْكِي
 أَحِبُّ مُحَمَّدًا حُبًّا شَدِيدًا
 بَنُو عَمِّ النَّبِيِّ وَأَقْرَبُوهُ
 فَإِنَّ يَكُ حُبُّهُمْ رُشْدًا أَصْبَهُ
 هُمْ أَهْلُ النَّصِيحَةِ مِنْ لَدُنِّي
 هَوَى أُعْطِيَتْهُ لَمَّا اسْتَدَارَتْ
 أَحْبَبُّهُمْ حُبِّ اللَّهِ حَتَّى
 طَوَالَ الدَّهْرُ لَا تَنْسَى عَلَيَّا
 مِنْ الْأَعْمَالِ مَا يُفْضَى عَلَيَّا
 وَعَبَّاسًا وَحَمْرَةَ وَالْوَصِيَّتَا
 أَحَبُّ النَّاسِ كُلِّهِمْ إِلَيَّا
 وَفِيهِمْ أُسْوَةٌ إِنْ كَانَ عَيْنَا
 وَأَهْلُ مَوَدَّتِي مَا دُمْتُ حَيًّا
 رَحَى الْإِسْلَامَ لَمْ يَغْدُلْ سَوِيًّا
 أَجِيءَ إِذَا بُعِثْتُ عَلَى هَوِيًّا

⁵⁵ Muhtâr'in kavmi Sakifoğullarını kastediyor.

رَأَيْتُ اللَّهَ خَالِقَ كُلِّ شَيْءٍ	هَدَاهُمْ وَاجْتَبَى مِنْهُمْ نَبِيًّا
هُمْ آسَوْا رَسُولَ اللَّهِ حَتَّى	تَرَبَّعَ أَمْرُهُ أَمْرًا قَوِيًّا
وَأَقْوَامًا أَجَابُوا اللَّهَ خَوْفًا	لَهُ لَا يَجْعَلُونَ لَهُ سَمِيًّا
مُرْتَبَةً مِنْهُمْ وَبَنُو غِفَارٍ	وَأَسْلَمُوا أُضْعِفُوا مَعَهُ نَبِيًّا
يَعْقُدُونَ الْحِيَاذَ مُسَوِّمَاتٍ	عَلَيْهِنَّ السَّوَابِغُ وَالْمَطِيئَاتُ

Rezil Kuşeyroğulları diyor ki: “Çok zaman [geçti] Ali’yi unutamıyorsun.”

Ben de dedim ki: “Üzerime borç olan bir işi nasıl terk ederim!

Muhammed’e aşğım, Abbas, Hamza ve [Peygamberin] vasîsi [Ali’ye de...]

Peygamber’in amcasının çocukları ve yakınları benim için insanların en sevimlileridir.

Onları sevmek doğruluksa, isabet etmişim [demektir]. Yok, sapkınlıksa üsve-i [hasene]⁵⁶ onlar arasında[n çıkmışken bu nasıl olur.]

Onlar nasihat ehlidir benim nezdimde. Dahası, sevgimin sahibidirler ben yaşadıkça.

Bana bahşedilen bu aşk, İslam çarkı döndükçe yolundan sapmaz.

Onları Allah için seviyorum. O kadar ki, diriltildiğim de de bu aşk üzere olacağım.

Ben biliyorum ki Allah her şeyi yarattı, onları hidayet üzere kıldı ve onlardan bir peygamber seçti.

[Akrabaları,] Peygamberi destekledi de nihayetinde onun işi sapasağlam oldu.

Şirk koşmaksızın Allah korkusuyla [yardım davetine] icabet eden bazı kavimler [gördüm].

Müzeyne onlardandır. Ğıfâroğulları ve Eslem de... Onun yanında imtihanları [ve mükâfatları] katlanmış[tır onların]..

3. ŞİİRLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ: “HZ. HÜSEYİN” VE “ÖTEKİ” PORTELERİ

Şiirler, Hz. Hüseyin’in Küfe’ye yolculuğu anından itibaren Kerbelâ olayını bizatihi yaşamış, hadiseye tanıklık etmiş ve buldukları zaviyeden bir biçimde olaya dönük hissiyatın tercümanı olmuştur. Zira Arap şiirinin, “hayatla iç içe olma” karakterinin baskın olduğu, erken dönemlerinden söz edildiğinde bu durum son derece normaldir. Hz. Hüseyin’in destekçilerinden bazılarının mübarezeye çıkarken anlık duygularını recez formunda nazma dökmeleri de bununla izah edilebilir. Bu mübareze şiirlerinin, recez formuna uygun olarak, ani ilhamla ve irticalen söylenmiş, nazmı kolay,

⁵⁶ Hz. Peygamber kastediliyor.

lafızları basit, manaları açık ve söz sanatlarından uzak bir nitelik taşıdığı gözlenmiştir. Buna mukabil, özellikle Kerbelâ sonrasında söylenmiş kasidelerin, edebî değeri daha yüksek, lafızları seçkin, anlamları derin ve çeşitli edebî sanatlarla zenginleştirilmiş bir karakter taşıdığı anlaşılmıştır.

İnceleme konusu yapılan az sayıdaki bu şiirin, fahr, mersiye, medih, hiciv ve Ehl-i beyt sevgisi gibi geniş bir konu ve tema yelpazesinde kümелendiği görülmektedir. Özellikle bazı Hz. Hüseyin yanlıları Kerbelâ günü, şiiri de kılıç gibi bir mücadele aracı görmüş, bu çerçevede söyledikleri recezlerinde savaşçıların moral ve motivasyonunu arttırmayı hedeflemişlerdir. Mübarezeye çıkarken söylenen bu şiirlerde kişiler, soyluluk ve şerefli olma özelliklerini öne çıkarmışlar, Hz. Hüseyin'i savunmak gibi önemli bir misyonu yüklenerek sayı ve teçhizat bakımından kendilerinden daha güçlü bir güruha karşı mücadele verdikleri için cesaret ve kahramanlıkları ile övünmüşlerdir (fahır ve hamaset). Diğer bazı şiirlerde şairler, Kerbelâ'da yitirilen şehitlere ağlayarak (mersiye), Hz. Peygamber'in soyundan gelen veya onlara destek olan bu yiğitlerin üstünlük ve faziletlerinden bahsetmişlerdir (medih). Ayrıca, Hz. Hüseyin ve yakınlarını hunharca katleden veya buna sebep olan kimselerle, Hz. Hüseyin'e söz verdikleri halde sözlerinde durmayarak onu yalnız bırakanlara eleştiriler yöneltilmiştir (hiciv).

Şiirler, Kerbelâ olayı sırasında veya hemen sonrasındaki, Ehl-i beyt, Hz. Hüseyin ve öteki tasavvurları hususunda da bir takım veriler sunmaktadır. Zira şairler bir taraftan, olay hakkındaki duygu ve düşüncelerini nazma dökerken diğer yandan da bu olayın tarafı olan kişiler hakkında kısa ama fikir verici betimlemeler yapmaktadır. Öncelikle Hz. Hüseyin'in kıyamı ve bunun noktalandığı Kerbelâ olayına çoğunluk tarafından siyasi-kabilevi bir bakış açısıyla yaklaşıldığı ama meselenin dinî bir zeminde yorumlandığı anlaşılmaktadır.

Şiirlerde en çok öne çıkan karakter doğal olarak Hz. Hüseyin'dir. O, soylu, şerefli, hür ve gönlü zengindir. Yaşadığı çağda en hayırlı kişidir. Kendisi hidayete sevk edilmiş (mehdî), insanların da hidayetine vesile olandır (hâdî). Onun bu erdemleri düşmanları tarafından bile ikrar edilir. Zira onun değeri, dedesi olan Hz. Peygamber'den kaynaklanır. Ehl-i beyt de Hz. Hüseyin portresini tamamlayan bir unsurdur. Çünkü o, Hz. Peygamber'in vazifesini icra etmesinde ona destek olmuş bu seçkin zümrenin bir ferdidir.

Şiirlerde "öteki" yani Hz. Hüseyin'i şehit eden veya onu yalnız bırakarak şehadetine sebep olanlar için de genel bir portre ortaya konmaktadır. Onlar, yağmacı (gasıp), günahkâr, zalim, zorba, gaddar, sapkın ve münafık bir toplumdur. Hz. Peygamber'in torunu Hüseyin'in hakkı olan halifeliği elinden alarak ona haksızlık etmiş, Kerbelâ'da acımasızca onu şehit etmiş ve bu eylemleri sebebiyle yoldan çıkmışlardır. Hz. Peygamber'in emaneti olan Hüseyin'e sahip çıkmak bir yana dursun, ona her

türlü eza ve cefayı reva görmüşler, böylece Peygamber'in kendilerine yaptığı iyiliklere karşı nankörlük etmişlerdir. Allah'ın lanetine uğramış olan bu toplum Hz. Peygamber'in şefaatin de mahrum kalacaklardır.

SONUÇ

Arap edebiyatında Kerbelâ hadisesini konu alan ilk şiirler, konunun ilk nüveleri olması yönüyle, planlı bir kaside yapısı arz etmemektedir. Bu şiirlerde ortaya konan Hz. Hüseyin portresi, sonraki dönemlerde olduğu gibi menkıbevi değil, son derece sade ve gerçekçidir. Hz. Hüseyin, şiirlerde henüz bir imge unsuru veya cesaret ve kahramanlık sembolü olarak değil, haksızlığa uğramış ve şehit edilmiş "Hüseyin" olarak, yani bizzat kendisi olarak resmedilmiştir. Şiirlerde Hz. Peygamber ile Hüseyin arasındaki akrabalık ve sevgi ilişkisi sürekli canlı tutulmuş, mücadele hakkındaki duygu ve düşünceler çoğunlukla siyasi-kabilevi bir bakış açısıyla, fakat dinî terminolojiyle terennüm edilmiştir.

Çalışmada her ne kadar, genel bir kanaat oluşturacak, kayda değer veriye ulaşılmışsa da bulguların, bu çerçevede nihai sonuca ulaşmak için yeterli olduğu söylenemez. Zira çalışmanın niteliği bakımından konu, "ilk söylenen şiirler" arasından "erken dönem kaynaklarında yer alan örnekler" ile sınırlandırılmış ayrıca tarih kaynaklarından alınan şiirlerin, en az bir Şii ve en az bir Sünnî kaynak tarafından müştereken rivayet edilmiş olmasına özen gösterilmiştir. Zira Ebû Mihnef (ö. 157/773) ve İbn A'sem (ö. 320/932'den sonra) gibi Şii müelliflerin eserlerinde, Belâzürî (ö. 279/892) ve Taberî (ö. 310/923) gibi, sünnî çevrelerce makbul kabul edilen kaynaklarda yer almayan çok sayıda şiirin bulunduğu, müştereken rivayet edilenlerde bile değerlendirmeye yön verecek farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Ayrıca İbn Nemâ el-Hillî'nin (ö. 645/1247) *Musîru'l-Ahzân*'ı, Ağâ ed-Derbendî'nin (ö. 1285/1868) *İksîru'l-İbâdât* ve *Esrâru's-Şehâdât*'ı ve Muhammed Mehdî el-Hâirî'nin (ö. 1358/1939) *Me'âli's-Sıbtayn*'i gibi nispeten daha geç dönem olarak sayılabilecek Şii kaynaklarında yer alan ve Kerbelâ olayına yakın döneme ait olduğu iddia edilen bazı şiirlerin, söz varlığı ve muhteva itibarıyla, çalışmamızda kullandığımız şiirlerden farklı bir karakter arz ettiği fark edilmiştir. Bu durum, söz konusu şiirlerin daha sonraki dönemlere ait olmasına rağmen erken dönemlerde yaşamış şahsiyetlere nispet edildiği şeklinde bir düşünceye sevk etmektedir.

Tabi ki tüm bu değerlendirmelerin bilimselliği, bu alanda yapılacak daha kapsamlı çalışmalarda somut örneklerle ortaya konulmalıdır. Sadece Ebû Mihnef'in *Maktelu'l-Huseyn* adlı eserindeki şiirlerin müstakil olarak çalışılması bile yaklaşık olarak hicrî ilk asrın ortalarına kadarki belli bir çevrenin edebî ürünlerinde yer alan Kerbelâ, Hz. Hüseyin, Ehl-i beyt, Emevîler vb. imgeleri ortaya koyacak olması bakımından yararlı olacaktır. Ayrıca Kerbelâ olayı çerçevesinde ortaya çıkmış, sonraki

dönemlere ait edebî ürünlere dair çalışmaların arttırılmasının, bir yandan bu konudaki edebî zenginliği ortaya çıkaracağı, diğer yandan da kolektif bilinçaltındaki Ehl-i beyt algısı, bu konudaki tarihi kırılmalar ve dönüşümlerin tespitine imkân sunarak konunun daha sağlıklı bir zeminde değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Zira şiir çoğu zaman halkın hissiyatının tercümanıdır ve bunu her zaman ilmi kitapların teorik tartışmaları arasında bulmak mümkün olmayabilir.

Kaynakça

- » Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Musned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1995.
- » Ak, Murat, *Klasik Türk Şiirinde Aşere-i Mübeşşere*, Aybil Yayınları, Konya 2011.
- » 'Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh, *Cemheratu'l-emsâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- » Belâzürî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Muhammed Bâkir el-Mahmudî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.
- » Cubûrî, Yahya, *Şi'ru'l-Mutevekkil el-Leysî*, Mektebetu'l-Endelus, Bağdad ty.
- » Çağlayan, Bünyamin, *Kerbela Mersiyeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- » Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davud, *el-Ahbârü't-tivâl*, thk. Abdulmun'im 'Âmir, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabî, Kahire 1960.
- » Ebu'l-Esved ed-Duelî, Zâlim b. 'Amr, *Dîvânu Ebi'l-Esved ed-Duelî*, thk. Muhammed Hasen Âlu Yasin, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1998.
- » Ebû Mihnef, Lût b. Yahya b. Saîd b. Mihnef el-Ezdî el-Ğâmidî, *Maktelu'l-Huseyn ve masra'u ehlî beytihi ve ashâbihî fi Kerbelâ*, Mektebetu'l-Elfeyn, Kuveyt 1987.
- » Fiğlâlî, Ethem Ruhi, "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik", *AÜİFD*, Ankara, 26/1 (1984), ss. 353-370.
- » _____, "Hüseyin", *DİA*, İstanbul 1998, XIII, 518-521.
- » Hârizmî, Ebu'l-Mueyyed el-Muvaffak b. Ahmed, *Maktelu'l-Huseyn*, thk. Muhammed es-Semâvî, Dâru Envârî'l-Hüdâ, İnan 1418.
- » İbn Abdîrabbih, Ebû Ömer Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Endelusî, *el-İkdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1404.
- » İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen, *Târihu Dimaşk* thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amravî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- » İbn A'sem, Ahmed b. Muhammed el-Kûfî, *el-Futûh*, thk. Ali Şirî, Dâru'l-Advâ, Beyrut 1991.
- » İbn Ma'tûk, Şihâbüddin el-Müsevî, *Dîvânu İbn Ma'tûk*, haz. Saîd eş-Şartûnî, Dâru Sâdir, Beyrut 1885.
- » İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2001.
- » İslamoğlu, Abdülmecit, "Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat)*, Sivas 2010, II, ss. 17-42.
- » Kerbâsî, Muhammed Sadık Muhammed, *Dîvânu'l-karnî'l-evvel*, el-Merkezu'l-Huseynî li'd-Dirâsât, Londra 1994.
- » Kurtuluş, Rıza, "Kerbela, Arap Edebiyatında Kerbelâ", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 272-274.
- » Küçükşacı, Mustafa Sabri, "Nizâr b. Meâd", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007.
- » Küçüksarı, Mücahit, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir*, Aksaray 3/6 (2016), ss. 307-327.
- » Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu mustalahâti'n-nakdi'l-'arabiyyi'l-kadîm*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut 2001.
- » Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

-
- » Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993.
 - » Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kahire ty.
 - » Şubber, Cevâd, *Edebu't-Taff ev Şu'arâu'l-Huseyn Mine'l-Karnî'l-Evvelî'l-Hicrî Hattâ el-Karnî'r-Râbî'a 'Aşer*, Dâru'l-Murtazâ, I-X, Beyrut 1409/1988.
 - » Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Ceîr el-Âmilî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387.
 - » Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, "Recez", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 509-510.
 - » Ya'kûbî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshak, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdolemîr el-Mehnâ, Şerîketu'l-A'lemî, Beyrut 2010.
 - » Zâyid, Ali 'Aşrî, *İstid'âu'ş-Şahsiyyâtî't-Turâsiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997.
 - » Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006.
 - » Ziyâdât, Teysîr Muhammed Ahmed, "İstid'âu şahsiyyeti'l-Huseyn b. Alî fi'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 33 (2012), ss. 81-95.
 - » Zuheyri, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh, *Nesebu Kureyş*, thk. Evariste Lévi-Provençal, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1953.
 - » <http://www.karbasi.info/index.php/librarykarbasifamily/book/3-literary-poems/120-.html> (erişim: 22.03.2017)